

Xavier PLA (ed.)
Proust a Catalunya. Lectors, crítics, traductors i detractors de la Recherche
Barcelona: Arcàdia, 2016, 382 p.

Darrere del volum que ressenyem hi ha la Càtedra Josep Pla, que el juny de 2016 va organitzar a la Universitat de Girona un col·loqui internacional a l'entorn de l'escriptor francès. No es tracta, però, de l'edició d'unes actes, les consuetudinàries dins de l'àmbit acadèmic. Es va voler aplegar escriptors, acadèmics, lectors privilegiats o traductors –la branca més vigorosa del lector privilegiat– perquè despleguessin la seva particular lectura amb *aprofundiment i gràcia*, a parts iguals, tal com Bofill i Mates creia que s'havia d'afrontar l'obra de Proust. Aquest recull no disposa de la pretensió compendiosa d'estudiar tots i cadascuns dels topants de la recepció de Proust, sinó més aviat de la intenció de mostrar i suggerir la seva referència inexcusable en la cultura catalana del darrer segle. Un volum com aquest fa evident com d'eixorcs poden resultar certs plantejaments amb què alguns han reduït en un cens de traduccions o referències la teoria de la recepció. Proust i el proustisme, com palesa aquest recull, es van anar consolidant a casa nostra per capil·laritat amb la cultura francesa i per l'assentiment d'una diversa i atenta intel·lectualitat; també, és clar, per les no menys interessants reaccions a la contra que van generar. No hi ha hagut una sola traducció, un sol mediador o una precisa via d'accés ideològica o social que no hagi perfilat amb claredat i exclusivitat la introducció de Proust a Catalunya. Només cal llegir el darrer capítol del recull, intítulat «Relacions tòxiques», on tres traductors contemporanis de Proust al català, Lluís M. Todó, Josep M. Pinto i Valèria Gaillard, testimonien cadascú la diversitat d'interessos o de models que convergeixen en la passió per Proust. Tres resultats que, per altra banda, són ben diferenciats de les anteriors traduccions al català de l'autor de la *Recherche*.

El coneixement i l'accés a la llengua francesa per part de les elits catalanes del darrer segle explicarien, en part, aquesta capil·laritat més imprecisa de què parlava. Tenir una competència discreta de l'idioma francès no és suficient per accedir a Proust: cal disposar d'un bon francès i d'un pregon coneixement de la cultura francesa per accedir-hi amb garanties. Prou que els autors que protagonitzen la recepció de Proust a Catalunya, sense haver-ne d'esperar la traducció, el van haver de llegir entestadament en la seva llengua original per poder calibrar la transformació que anava imposant respecte a la tradició francesa. Les traduccions de Proust han estat, més aviat, tocarardanes i d'un efecte desigual per ponderar-ne la recepció i fer-ne un seguiment complet. Aniríem errats si analitzéssim, per exemple, la recepció de Baudelaire prenent com a referència les seves traduccions al català (o al castellà). I, en

bona mesura, amb Proust succeeix un cas semblant. Xavier Pla emfasitza la vigent teoria elotiana de les cultures satèl·lits per fer comprensible la dinàmica entre la cultura catalana i la resta de cultures, especialment, és clar, la francesa (p. 24-25). I apunta com aquesta teoria va ser desenvolupada en l'anàlisi cultural catalana per Joan Fuster o Lluís V. Aracil, a fi de definir «l'obertura intel·lectual, el plurilingüisme o el diàleg intercultural» (p. 25) com els seus components fonamentals. En aquest sentit, doncs, Proust i el proustisme es revelen paradigmàtics en l'evolució i la definició de la cultura catalana del segle xx.

Entre final dels seixanta i començament dels setanta del segle passat, a propòsit del centenari del naixement de Proust, es pot parlar d'una fita pel que fa a la divulgació tant de l'obra com del personatge. La publicació de l'assaig *Marcel Proust* de Maurici Serrahima a la col·lecció «Antologia Catalana» d'Edicions 62 es pot considerar una aportació significativa d'aquesta recepció de l'escriptor francès a Catalunya. En el seu moment, una jove Montserrat Roig va valorar el fet que aquesta col·lecció, buc insígnia d'un mètode i d'una manera d'entendre la cultura catalana, eixamplés els seus interessos a un autor no català ni, afegiríem, marxista. Així mateix, Roig es feia ressò del breu pròleg de Joaquim Molas on, de manera esquemàtica, es procedia a destacar els principals focus de la primeríssima recepció de Proust a Catalunya. De fet, Xavier Pla, com ell mateix reconeix en el volum que ens ocupa (p. 28) –i com després també Herbert E. Craig confirma (p. 86)– no ha aportat gaire dades més sobre aquesta primicera recepció de Proust de les que en el seu moment ja va apuntar Molas. Un altre ressenyador del moment de l'aparició de l'assaig de Serrahima va ser Joan de Sagarra, que no va desapropiar l'ocasió per parlar del pes de Proust *chez soi* i afegir alguns testimonis que Molas no havia tingut presents. Segons Joan de Sagarra, el seu pare va ser un lector devot del narrador francès i es vantava que un amic de la família, el vescomte de Güell –suposo que Joan Antoni de Güell López–, va arribar a fer-ne la coneixença personal. Així doncs, un home d'ordre, *lliguero*, i procedent d'una aristocràcia *parvenue*, va estar entre el cercle de coneguts de Proust, un dels pocs catalans que van tractar-lo. I l'altra dada que aporta Joan de Sagarra és que Maria Borràs de Quadras, esposa de Josep M. Cruzet, editora, entre moltes coses, de Sagarra pare, havia visitat Céleste Alberet, la minyona de Proust i autora d'unes sucoses memòries. Es fa evident, doncs, que el grau d'interès (també de fetitxisme) per l'autor francès en el *milieu* cultural català es desplega en totes direccions: entre catòlics i escèptics, gent de dreta i esquerranosos, o pasadistes i avançats. Es reivindicava pertot una figura que ben aviat va ser entronitzada en l'Olimp literari de les primeres dècades del segle xx.

La recepció de Proust ens porta per viaranyos poc previsibles, com també ens evita sovint de passar pel que seria un lloc comú en la recepció d'un escriptor: l'estil. No crec que cap dels grans autors catalans que hagin tingut en compte la lectura de Proust s'hagin proposat imitar-ne la prosa. No només perquè no pretenien fer un pastitx, sinó perquè la prosa de Proust és tant un fet de llengua (francesa), que fora del seu domini perd irremissiblement bona part del sentit i de l'audàcia. Sí, es podria dir, això passa en tots els grans autors. Tanmateix, Proust, com oportunament escriu Pere Gimferrer, va crear «una prosa que és, en efecte, la culminació i la destrucció

per excés de saturació de la prosa francesa posterior a Chateaubriand» (p. 59). Un estil, doncs, l'explicació del qual s'ha d'ajustar a un moment molt concret de l'evolució de la literatura francesa, ja a les portes de l'avantguarda, d'aquell camp de batalla que, com va dir un dels crítics de la NRF, Jean Paulhan, es dividirà entre retòrics i terroristes. Un espai ben poc assimilable al cas català on, amb una manca clamorosa d'una tradició prosística, es fa difícil estrafer els processos de saturació a què al·ludia Gimferrer. Ve a tomb aquesta reflexió sobre l'estil de Proust i Gimferrer, perquè segurament un dels treballs inclosos en aquest recull que analitzen amb més deteniment les qüestions estilístiques proustianes és el dedicat a la novel·la *Fortuny*. L'autor, Eloi Grasset, fa una anàlisi d'aquesta obra de Gimferrer que assoleix «integrar l'art de Proust en la història de la literatura catalana» (p. 316), com segurament cap altre escriptor ha fet després d'un treball estilístic més creador –i desafiant, com Grasset apunta– que recreador sobre la prosa noucentista. De fet, un proustià confés, Josep Pla, és un prosista que estilísticament és, en molts casos, als antípodes de Proust. Per utilitzar una expressió de Julien Benda, més aviat Pla estaria del costat dels de l'«idée nette», contraposat precisament a Proust –o a Gide o als surrealistes. Raó de més per valorar l'adhesió proustiana de Josep Pla, sincera i singular a tenor d'altres elements que no són sens dubte els estilístics.

La influència de l'escriptor francès en Josep Pla va per altres camins, com els explorats per Martí Monterde en aquest volum o els ja apuntats per Xavier Pla en altres treballs. Certament, l'estudi de la recepció de Proust ens exigeix lectures no exemptes de paradoxes i de contradiccions. En definitiva, de lectures on no valen les simplificacions, els llocs comuns o els encasellaments habituals.

Xavier Pla desenrotlla, a partir de la lectura que va fer Agustí Calvet de Marcel Proust, un itinerari intel·lectual, estètic i moral protagonitzat, entre d'altres, per Ors, Ortega i Sagarra. Excel·lent recorregut comparatista que, des de les dades més positives i positivistes, es desplega per un món divers, el de la intel·lectualitat de l'Europa d'entreguerres, i es concreta en obres que, com *Vida privada* –el Proust amb samfaina, que va engaltar-li Gaziol–, no es van poder escapar del seu influx.

L'aproximació que fa Antoni Marí a Proust parteix de la lectura de *Contra Sainte-Beuve. Records d'una matinada*. El mateix Marí i Manel Pla van ser responsables de l'excel·lent traducció i edició que en va aparèixer el 2005 a Tusquets Editors. *Contre Sainte-Beuve. Souvenirs d'une matinée* és una de les obres més complexes des del punt de vista filològic i alhora clau per entendre el projecte novel·lístic de Proust i copsar-ne els límits. L'obra on palesa millor el seu rebuig al biografisme, invocada sovint com a manifest i de la qual va treure tant rendiment la romanística idealista alemanya d'entreguerres, com assenyala Xavier Pla (p. 104).

Josep Pla va escriure: «Proust crea interferències de realitat imaginada o somiada i de realitat sensorial. Té una traça prodigiosa que us deixa bocabadat». Aquesta citació és recordada per Martí Monterde (p.125), que després assenyala la traça del mateix Pla en la seva concurrència en els detalls: «els detalls, entesos com a unitat mínima impossible de reduir i, alhora, capaç de concentrar la mesura de la mateixa possibilitat de mirar el món i, fins i tot, la possibilitat de literatura» (p. 154). En efecte, potser aquí tro-

bem la clau de volta del *Quadern gris* i del projecte narratiu de l'escriptor empordanès. Aquell «polsim de sucre ingràvid», el del pa de pessic amb què s'inicia la primera entrada del *Quadern gris*, pot ser un d'aquests «detalls» on es concentra també el tremp literari; el que el fa fer memòria i el que el fa reescriure, recrear, fer literatura. Entendre que el *Quadern gris*, seguint la millor lliçó de Proust, no és la narració d'una vida (grisa), sinó la narració d'un desig d'escriure. Que no és el mateix, és clar, amb el permís de biografismes miops.

Guillem Molla escriu sobre el crític Ramon Esquerra i el seu judici sobre Proust a partir de dos elements que semblen fonamentals. El primer és que cal llegir Proust en una seqüència molt concreta de l'evolució de la narrativa francesa per entendre les qüestions d'estil i de gènere, que és on centra el seu estudi. El segon element gira al voltant de la memòria, el biografisme, o també, si es vol, el component moral que tot plegat implica. Molla valora l'extraordinària clarividència d'Esquerra, que no va dubtar a situar primer Proust i després Joyce com els escriptors més influents de la novel·la moderna.

L'aportació de Silvia Coll-Vinent –*Maurici Serrahima, Marcel Proust i l'asma*– s'engalza estupendament amb la de Molla, perquè Serrahima va compartir parers amb Esquerra, els quals, passada la Guerra Civil, es reelaboren i més o menys es fixen en *Marcel Proust*, el petit i significatiu assaig publicat el 1971. Certament són molt interessants els contactes que Coll-Vinent ens va relatant entre Serrahima i crítics de la NRF com Benjamin Crémieux, que tanta influència exerceix en l'anàlisi de la memòria en Proust, en concret la memòria involuntària i la durada.

D'entre els narradors en llengua catalana, Llorenç Villalonga és, sens dubte, el més evidentment proustià per la pertinaç lectura que n'havia fet del francès i per la seva passió, que intentava encomanar a tot escriptor jove que se li apropava, *per amor i per pedagogia*, com M. Carme Bosch exposa. Fins al punt que Proust, l'anti-biografista, va acabar sent el model vital, el d'«aristòcrata intel·lectual» (p.216), que Villalonga pretenia atènyer.

En el cas de Mercè Rodoreda, sense tenir-hi la posició central –fins obsessiva– de Villalonga, la seva obra disposa, com molt bé desenvolupa Neus Penalba, d'aspectes que són decisius en els mecanismes narratius de l'escriptora catalana. En destaca la memòria involuntària, on es fa evident com d'indestriable és la qüestió estilística del mecanisme narratiu. Per bé que l'estil de Proust disti –i molt– del de Rodoreda –l'aparent claredat de la catalana o el seu obstinat antiintel·lectualisme l'allunyen del francès–, és ben eloqüent l'asseveració que la mateixa Rodoreda va fer –i que adientment Penalba recorda– respecte a *La plaça del Diamant*: «No he escrit mai res de tan alambinat [...]. Res de menys real, de més rebuscat. La sensació de cosa viva la dóna la naturalitat, la claredat de l'estil» (p. 225). Com si Rodoreda es fes seva la consigna de Proust: «No oblidar: la matèria dels nostres llibres, la substància de les nostres frases ha de ser immaterial, no agafada tal qual de la realitat, sinó que les nostres frases mateixes i també els episodis han de ser fets de la substància transparent dels nostres millors minuts, on estem fora de la realitat i del present. És d'aquestes gotes de llum que estan fets l'estil i el tema d'un llibre.»

Pere Rosselló aborda la presència de Proust en Miquel Àngel Riera, un dels escriptors mallorquins més flaubertians, més porfidiosament centrats en la creació d'un estil entès com el tot en l'escriptura, en un ethos del treball constant o en l'anti-biografisme. Rosselló esmenta pertinentment la passió de Riera per Vermeer, que de retruc ens duu a Proust, que, com s'ha dit, és un dels principals responsables de la *resurrecció* d'aquest pintor holandès al segle xx.

Tanmateix, entre les aportacions d'aquest volum, m'agradaria destacar-ne una que, per no gaire predictable, reflecteix la importància de Proust en la història cultural del nostre país. Em refereixo al treball de Vicent Santamaria: «El Proust de Dalí: de la indiferència a la devoció.» L'escriptor francès serveix de pedra de toc per observar en Dalí l'evolució que va des de la Santa Objectivitat, en plena observança prescriptiva del grup surrealista parisenc, fins a l'acostament, ja en solitari, sense el llast grupal, a Proust, fet que significa la comprensió d'un mateix, del personatge que s'havia creat, com un animal de records. Santamaria ajusta la data concreta d'aquesta inflexió, el 1948, a partir de la qual Proust ocuparà un espai de privilegi en l'imaginari del pintor, fins al punt de definir-se, el 1978, com «molt proustià». Això sí, Dalí sempre va exhibir la suposada superioritat de les seves qualitats analítiques i psicològiques respecte de l'escriptor francès, que mai va deixar de veure com un home amb rèmores del segle XIX: amb poca ossamenta, excessiva musicalitat o sense una estructura científica apta; és a dir, amb les tares que ja en el seu moment havia advertit Ors i que, segurament per la seva influència, com Santamaria apunta, Dalí també li retreu. Durant el període de la Santa Objectivitat, un altre pintor català, Joan Miró, el pessebrista astral, va quedar totalment seduït en un viatge als Països Baixos pels grans mestres holandesos i, de manera destacada, per Vermeer. Qui sap si també en aquesta exploració hi havia la lectura de Proust.

Per últim, vull fer referència a una polèmica generada per Jordi Gràcia a propòsit d'aquest volum. Pel que es dedueix, Gràcia, que pondera extraordinàriament la «comunitat lectora» d'una «cultura bilingüe», catalana i castellana, sembla que no vulgui entendre el plantejament d'un volum que no omet sinó, tot el contrari, posa en evidència la pluriculturalitat en què s'ha expressat la recepció proustiana a Catalunya. Gràcia titlla aquest *Proust a Catalunya* de «secessionisme filològic», una intempestiva atribució per a un treball distingit i col·lectiu de literatura comparada, una disciplina que, per definició, no gasta en secessionismes. És llàstima que un acadèmic, des de la tribuna d'un mitjà de comunicació massiu, s'esmerci en el llançament de pots de fum. Un fum confusionari que pretén fer veure una obra carregada de prejudicis (nacionals, sexuals o simplement sectaris) per invisibilitzar-ne les aportacions. Un fum irritant que ha fet saltar altres pots no menys irritants. Un pot de fum que, en definitiva, té com a objectiu desallotjar, per la força de la desraó, el motiu principal d'aquest volum: Proust.

Jordi Cerdà Subirachs

Universitat Autònoma de Barcelona